

ULOGA ČITANJA BAJKI U MORALNOM RAZVOJU DJETETA RANE I PREDŠKOLSKE DOBI

Radić, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2024

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:172:372732>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-15**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

DIPLOMSKI RAD

ULOGA ČITANJA BAJKI U
MORALNOM RAZVOJU DJETETA RANE I
PREDŠKOLSKE DOBI

MARINA RADIĆ

Split, 2024

Odsjek za rani i predškolski odgoj i obrazovanje

Rani i predškolski odgoj (jednopedmetni) – izvanredni studij

Predmet: Etika

Diplomski rad

**ULOGA ČITANJA BAJKI U
MORALNOM RAZVOJU DJETETA RANE I
PREDŠKOLSKE DOBI**

Mentorica: izv. prof. dr. sc. Marita Brčić Kuljiš

Studentica: Marina Radić

Split, svibanj 2024

Sadržaj

1.	<u>Uvod</u>	1
2.	<u>Što je moralni razvoj?</u>	3
2.1.	<u>Moralno ponašanje, moralno rasuđivanje, moralne emocije i moralna prosudba</u>	4
2.1.1.	<u>Moralno rasuđivanje</u>	4
2.1.2.	<u>Moralno ponašanje</u>	5
2.1.3.	<u>Moralne emocije</u>	6
2.1.4.	<u>Moralna prosudba</u>	7
2.2.	<u>Moralni odgoj</u>	8
2.3.	<u>Moralna svijest</u>	9
2.4.	<u>Moralni razvoj djece</u>	9
3.	<u>Faze moralnog razvoja</u>	11
3.1.	<u>Predkonvencionalna razina</u>	12
3.2.	<u>Konvencionalna razina</u>	13
3.3.	<u>Postkonvencionalna razina</u>	14
4.	<u>Razine moralnog razvoja kod djece rane i predškolske dobi</u>	15
4.1.	<u>Djeca u periodu od prve do druge godine života</u>	15
4.2.	<u>Djeca u periodu druge do treće godine života</u>	15
4.3.	<u>Djeca u periodu od treće do četvrte godine života</u>	16
4.4.	<u>Djeca u periodu od četvrte do pete godine života</u>	16
4.5.	<u>Djeca u periodu od pete do šeste godine života</u>	16
4.6.	<u>Djeca u periodu od šeste do sedme godine života</u>	17
5.	<u>Što sve utječe na moralni razvoj djece rane i predškolske dobi?</u>	18
5.1.	<u>Utjecaj roditelja</u>	18
5.2.	<u>Utjecaj sustava obrazovanja</u>	20
5.3.	<u>Utjecaj vršnjaka</u>	21
6.	<u>Metode primjenjive kod poticanja moralnog razvoja u djece rane i predškolske dobi</u>	22

6.1.	<u>Metoda uvjeravanja ili etičkog vrednovanja</u>	22
6.2.	<u>Metoda podučavanja</u>	23
6.3.	<u>Metoda navikavanja</u>	23
6.4.	<u>Metoda sprječavanja</u>	24
7.	<u>Uloga čitanja u moralnom razvoju rane i predškolske dobi</u>	25
8.	<u>Bajke i moralni razvoj djece rane i predškolske dobi</u>	27
9.	<u>Primjer bajke</u>	29
9.1.	<u>Analiza bajke <i>Šuma Striborova</i></u>	29
10.	<u>Zaključak</u>	34
	<u>Literatura</u>	36

1. Uvod

U svijetu u kojem danas živimo pojedinci vrlo često jednostavno opravdavaju svoja nemoralna ponašanja i postupke dok drugi šute prihvaćajući pretpostavku kako je takvo ponašanje rezultat 'teških vremena' koje još nazivamo vremenom tzv. krize morala ili vremenom 'izokrenutih vrijednosti'.

U modernom svijetu u kojem živimo, gdje je u središtu tehnologija i materijalizam, ljudske vrijednosti stavljene su u drugi plan. Međutim, stavljajući ljudske vrijednosti u drugi plan, mi zapravo stavljamo čovjeka i njegovu ljudskost u drugi plan. Upravo zato govorimo o 'izokrenutim vrijednostima' i 'krizi morala'. Kako bismo obnovili usmjerenost na moral i vrijednosti koje se na njega oslanjaju, potrebno se prisjetiti jednostavne moralne smjernice koja glasi 'ne čini drugome ono što ne želiš da drugi čini tebi'. Njena jednostavnost i samorazumljivost čini je neizostavnim dijelom moralnog odgojnog procesa.

Moralni razvoj započinje od najranije dobi čovjekovog života, odnosno od dječje dobi i na moralni razvoj utječu brojni čimbenici, a najvažniji su zasigurno roditelji i odgojitelji. Jedan od važnijih aspekata odgojnog procesa je čitanje priča. U prošlosti je čitanje i pripovijedanje bilo neizostavni dio zabave, igre i druženja. Međutim, moderna tehnologija i ekranizacija postepeno su izgurale priče i pripovijedanje u drugi plan čime se i sam čin čitanja postepeno počeo zanemarivati. Upravo je uloga roditelja i odgojitelja da svojim primjerom čitanja priča djeci od najranije dobi osvijeste važnost i ulogu čitanja općenito.

Uz brojne dobrobiti koje čitanje priča ima na djecu, u ovom ću se diplomskom radu posvetiti analizi uloge čitanja priča djeci u kontekstu njihovog moralnog razvoja. Navedenu temu ću analizirati na primjeru bajke „Šuma Striborova“ iz zbirke *Priče iz davnine* naše poznate spisateljice Ivane Brlić Mažuranić koja na samom početku bajke kaže: „Morala je pak ta šuma ostati začarana, dokle god u nju ne stupi onaj, kojemu je milija njegova nevolja nego sva sreća ovoga svijeta“ Brlić-Mažuranić (2015, str. 71).

Postoji li zaista danas, u svijetu u kojem vlada egoizam i sebičnost, osoba kojoj je draža vlastita nesreća nego sva sreća ovoga svijeta? Postoji li zaista osoba koja bi nam bezuvjetno oprostila za sve grijeha i slabosti koje smo počinili? Koncept oprosta, koji nosi duboke slojeve značenja te je važan dio naše etičke dimenzije, je jedna od ključnih etičkih tema koja prožima antologijsku zbirku *Priče iz davnine*. Ono što se posebno ističe jest bezuvjetni, nesebični oprost koji se može postići samo kroz snažna emocionalnu kultivaciju i unutarnju ravnotežu koja uravnotežuje naše vlastite interese s interesima drugih, dobro s lošim, težnju za samorazvojem. Oprost nije samo moralna norma, već i rezultat naših

moralnih stavova i uvjerenja. Razmatranje problema oprosta stoga se može uklopiti u širi kontekst suvremenih rasprava među autorima o etici i moralu. Osim oprosta, ističe i snagu majčine ljubavi. Naime, majčina ljubav nema granica, bezuvjetna je.

Kako bih sustavno predstavila izabranu temu, rad sam podijelila na uvodni teorijski dio koji se usmjerava na analizu pojmova moralnog razvoja, moralnog rasuđivanja, ponašanja, emocija, prosudbe, moralnog odgoja, svijesti te moralnog razvoja djece. U tom kontekstu dajem prikaz faza moralnog razvoja Lawrencea Kohlberga. U drugom dijelu rada objašnjavam ulogu i sam utjecaj čitanja bajki na moralni razvoj djece rane i predškolske dobi općenito, a zatim na primjeru izabrane bajke iz zbirke *Šuma Striborova*.

2. Što je moralni razvoj?

Moral je koncept koji proizlazi iz latinske riječi „mos“ ili „moris“ što znači običaj, pravilo ili zakon te je ključan faktor za koheziju društva jer regulira odnose među njegovim članovima. Pojam se također odnosi na sustav društvenih normi, pravila i načela koja reguliraju međuljudske odnose te propisuju prihvatljivo ponašanje čovjeka unutar određene zajednice ili društva (Kljaić, 2005). Prema istom autoru definicija moralnog razvoja obuhvaća promjenu u načelima i razumijevanju onoga što se smatra dobro, dopušteno, a što nije. Lawrence Kohlberga (1964), američki psiholog, opisuje moral kao unutarnji osjećaj savjesti koji se formira putem internalizacije skupa kulturalnih pravila kroz društvene interakcije, a Louis Legrand (1995) ističe ključnu ulogu obitelji i okoline u oblikovanju morala te naglašava da se srž morala očituje u osjećaju odgovornosti, odnosno slobodi povezanoj s određenim činom.

Autori kao što su Vasta, Heith i Miller (1998) ističu postojanje dviju grupa društvenih pravila – moralnih pravila i društvenih normi. Dok prva vrsta pravila služe za zaštitu dobrobiti pojedinca, ljudskih prava, te definiraju što je pošteno, a što nije, druga vrsta pravila služe kako bi društvo reguliralo ponašanje svojih članova i održavalo red u zajednici. No, obje vrste pravila su situacijski uvjetovane te variraju među različitim grupama ili zajednicama. Kako bi se postigla motivacija za poštivanje normi i pravila, koriste se moralne sankcije (Bognar, 1999).

Većina teorija moralnog razvoja se slaže da se razvoj savjesti započinje od ranog djetinjstva. Ujedno, glavnina tih teorija uvažava da se na samom početku moralnost djeteta uglavnom kontrolira izvana, i to od odraslih, a tek se s vremenom regulira unutarnjim standardima. Moralnost tako obuhvaća moralno ponašanje, moralno rasuđivanje i moralne emocije koje međusobno djeluju te se međusobno isprepliću tijekom dječjeg razvoja (Lavoie i sur., 2022). U skladu s tim smatra se kako moralnost zapravo proizlazi iz internalizacije vrijednosti koje osoba usvaja tijekom odgoja (Bognar, 1999).

Iako teorije moralnog razvoja imaju zajedničke osnove, razlike se očituju u isticanju različitih aspekata koji se odnose na moralnost. Istraživanjem moralnog razvoja djece, svaka od teorija za procjenu moralnog razvoja koristi različite mjere. One se obično odnose na otpornost prema iskušenjima, osjećaj krivnje i sposobnost moralnog prosuđivanja. Svaka od navedenih mjera naglašava različite psihološke strukture ličnosti: otpornost prema iskušenju se fokusira na voljnu ili ponašajnu komponentu, osjećaj krivnje na emocionalnu

komponentu, dok se sposobnost moralnog prosuđivanja povezuje s kognitivnom komponentom (Vujčić, 1981).

Kako bismo bolje razumjeli moralni razvoj kod djece prvo ćemo pojasniti koncepte kao što su moralno rasuđivanje, moralno ponašanje, moralne emocije i moralna prosudba.

2.1. Moralno rasuđivanje, moralno ponašanje, moralne emocije i moralna prosudba

2.1.1. Moralno rasuđivanje

Moralno rasuđivanje je pojava prisutna u životu svakog pojedinca. To je univerzalna značajka u ljudskom životu koja ima popriličan utjecaj na život svakog pojedinca, ali ne samo pojedinca već i određene skupine ljudi, kultura i ostalo. Definira se kao procjena određenog ponašanja kao ispravnog ili pogrešnog (Jin i Peng, 2020).

Postoje brojne rasprave o moralnom rasuđivanju koje datiraju još iz razdoblja antičke Grčke i usko se povezuju uz raspravu o odnosu emocija i razuma. Antički stoici naglašavali su važnost razuma dok su emocije smatrali ljudskom slabošću (Grgić, 2021). Takav pristup emocijama trajao je sve do 18. stoljeća odnosno do pojave novih filozofskih struja koje se počela prepoznavati ulogu emocija u ljudskom životu (Haidt, 2001). Krajem 19. stoljeća počela se razvijati znanstvena paradigma koja je potvrdila ulogu emocija u moralnom rasuđivanju. Postepeno se ta nova paradigma usmjerila prema razvoju kognitivne revolucije s kojom se u područje moralne psihologije ponovno u centar istraživanja vratilo zanimanje za razum, a na tom tragu je svoju teoriju razvio i sam Kohlberg (Haidt, 2001). To razdoblje je značajno po racionalističkim modelima koji se temelje na moralnom promišljanju. Međutim, ni oni koji su uvažavali racionalističke modele nisu negirali afektivnu komponentu, ali njihovo mišljenje je bilo da samo u određenim situacijama ta afektivna komponenta može imati djelomičan utjecaj kod procesa moralnog promišljanja, ali da je moralno promišljanje zapravo to koje će dovesti do moralne prosudbe.

Ipak, zadnjih 30-ak godina emocije u moralnom rasuđivanju su u sve većem fokusu istraživanja, a rezultati pokazuju da se emocije kao čimbenik u moralnom rasuđivanju ne može zanemariti. Moralno rasuđivanje započinje u prvoj godini života (Meristo i Surian

2014, prema Lavoie et al., 2022) te već tada sadržava važne informacije koje će biti važne za daljnji moralni razvoj (Haidt, 2001, prema Jin i Peng, 2020).

2.1.2. Moralno ponašanje

Riječ je o ponašanju koje se podudara s moralnim načelima i normama koje upravljaju društvenim odnosima (Vukasović, 1974). Prema Težaku i Čudina-Obradoviću (2005) moralno ponašanje obuhvaća različite aspekte poput pristojnosti, samoregulacije, prosocijalnog ponašanja i altruizma. Navedeno dodatno pojašnjava Čudini-Obradović (2005) koja navodi kako se moralno ponašanje pojavljuje u pet oblika: poštivanje socijalnih pravila (pristojnost), postizanje samokontrole, prosocijalno ponašanje (nesebičnost, darežljivost, pomaganje u nevolji...), poštivanje moralnih pravila (ne smije se lagati, krasti, varati) te altruizam (temeljeno na poštovanju drugih te njihovih potreba).

Poštivanje društvenih pravila ili tzv. društvena pristojnost u najranijoj dobi podrazumijeva pridržavanje dogovora i normi koje su uspostavili autoriteti u okolini djeteta, a samokontrola ili samoregulacija djeteta opisuje se kao sposobnost upravljanja vlastitim ponašanjem. Prosocijalno ponašanje se odnosi na izražavanje nesebičnosti, darežljivosti te pomaganje onima kojima je pomoć potrebna, a altruizam se definira kao izražavanje brige za druge osobe pri čemu se dobrobit tih osoba stavlja ispred vlastitih interesa (Kljaić, 2005). Iako su pojmovi moralnog ponašanja i moralnog rasuđivanja znatno različiti, njihova se koordinacija ostvaruje kroz proces socijalizacije (Težak i Čudina-Obradović, 2005).

Da bi se moralno ponašanje razvilo, potrebno je u djetetovoj okolini stvoriti osjećaj pravednosti glede raspodjele u kontekstu nagrađivanja, povlastica i dužnosti. Djeca bi trebala imati pozitivan uzor te primjer ispravnog i poštenog ponašanja. Stoga je izuzetno bitno da je ponašanje odraslih spontano težeći tome da se i sami moralno usavršavaju kako bi vlastitim primjerom bili najbolji uzor vlastitoj djeci. Ukoliko ponašanje nije spontano već vođeno glumom i usiljenim pokušajima, djeca će prije ili kasnije shvatiti njihovo pretvaranje i time će im dati pogrešan primjer. Bilo bi dobro da odrasli pokažu da nisu savršeni i da je poželjno da djeca vide da su pogreške dopuštene i da se događaju te da ih je poželjno popraviti. Razvoj samoregulacije u prvih 12-36 mjeseci djetetova života, kako su istaknuli Termini i Golden (2007), predstavlja jedan od ranih pokazatelja moralnog razvoja u smislu moralnog ponašanja. Uz prisutnost odraslih, početak razvoja kontrole označava regulacija. Samokontrola se razvija kako djeca rastu, omogućujući im da kontroliraju svoje ponašanje i u

situacijama bez nadzora. Prema Termini i Golden (2007) razdoblje ranog djetinjstva do predškolske dobi smatra se ključnim razdobljem za razvoj samoregulacije.

2.1.3. Moralne emocije

Prema Malti i Dys (2013) moralne emocije su one koje se definiraju kao oblik samoprocjene ili emocije koje su usmjerene prema drugima te se javljaju kao odgovor na situacije koje imaju moralno značenje. Gutzwiller-Helfenfinger i suradnici (2010) ističu moralne emocije kao važnu komponentu ljudskog moralnog iskustva, dok Tangney i suradnici (2007) naglašavaju da te emocije mogu biti ključne za razumijevanje razloga zbog kojih ljudi slijede ili zanemaruju vlastite moralne standarde, te prilikom objašnjavanja njihovih postupaka.

Malti i Latzko (2012) sugeriraju dosljedan razvoj moralnih emocija, ističući da se svijest o "Ja" počinje diferencirati od drugih, a djeca počinju shvaćati da moralni nedostaci mogu negativno utjecati na druge kada prvi put nauče razlikovati svoje stajalište od stajališta drugih. Situacija u kojoj mala djeca, unatoč razumijevanju pravila pravednosti, pridaju pozitivne emocije moralnom prekršitelju kako bi ostvarila osobni cilj naziva se konceptom „sretnog viktimizatora“. U kasnijoj fazi razvoja, kako navode Malti i Latzko (2012), djeca postaju svjesna da nedolično ponašanje ne samo da šteti drugima, već izaziva i moralne emocije poput krivnje, poniženja ili neugodnosti kada uspiju uskladiti različite perspektive.

Generalizirana perspektiva treće osobe javlja se kao treći korak u razvoju te pomaže u izgradnji i održavanju povjerenja. Navedena perspektiva olakšava uspostavljanje sustava samopoštovanja te definira na koji način bi se trebalo odnositi prema drugima. Kada se dogodi situacija da osoba iznevjeri povjerenje, pojavljuje se osjećaj krivnje ili srama koji je poznat pod nazivom „nesretni moralist“. Međutim, prema istraživanju Malti i Latzko (2012), kada moralno "ja" ispuni svoje obveze ono može doživjeti pozitivne moralne emocije poput osjećaja ponosa, što se naziva „sretni moralist“.

Prema Malti i Latzko (2012) postoji razlika između pozitivnih i negativnih emocija. Pozitivne emocije su zahvalnost, ponos i uzvišenost dok su negativne emocije sram, krivnja i suosjećanje. Moralne emocije su ključne za razumijevanje naših moralnih uvjerenja i za djelovanje u skladu s njima. Osjećaj moralnosti, kako ističu Gasser i Keller (2009), je također važan jer putem njega možemo možda utjecati na druge ljude da čine ono što mi želimo.

Prva emocija koja se javlja kod djece već u drugoj godini života je empatija. Već tada djeca počinju pokazivati zabrinutost za druge (Lewis, 2002; prema Dahl i sur., 2011). Isti

autori ističu kako se nakon empatije kroz treću godinu javljaju osjećaji krivnje, srama i ponosa. Osjećaji srama i krivnje razlikuju se ovisno o prirodi događaja koji ih uzrokuje odnosno je li taj događaj javan ili privatn, te o stupnju u kojem osoba percipira sebe kao uspješnog ili neuspješnog (Tagney i suradnici, 2007).

2.1.4. Moralna prosudba

Moralna prosudba je proces razvijanja razumijevanja razlike između etički ispravnog i neispravnog, odnosno dopuštenog i nedopuštenog ponašanja (Rijavec i Miljković, 2006). Prema Buon i suradnicima (2016) moralna prosudba se može definirati kao sposobnost donošenja odluka ili razmišljanja o postupcima temeljenim na moralnim vrijednostima. Istraživanja u području kognitivne psihologije i kognitivne neuroznanosti podupiru ideju da moralna prosudba ovisi o procesima koji su složeni i višestruko kognitivni. Ovi procesi uključuju emocionalno uzbuđenje, teoriju uma te inhibicijsku kontrolu (Buon i sur., 2016). Istraživanja koja su proveli Dondi i suradnici (1999) prema Buon i sur., (2016) došlo je do saznanja kako se rani znakovi emocionalnog uzbuđenja mogu primijetiti kod novorođenčadi kao odgovor na patnju drugih. Također je pokazano da plač jedne bebe prouzrokuje plač i drugih beba.

Tijekom svake faze života, s naglaskom na djetinjstvu, odvija se evolucija načela i razumijevanja što se smatra dobrim, pravednim, dopuštenim, ili pak nedopuštenim. Ovaj proces paralelno prati kognitivni, socijalni i tjelesni razvoj te oblikuje moralni razvoj. Prema Vasti, Heithu i Milleru (1998), najveći izazov djetinjstva leži u shvaćanju funkcioniranja svijeta i usvajanju „pravila igre“. Hamlin i njegovi suradnici (2007) su došli do prvih otkrića koja su pokazala kako djeca u periodu od šest do deset mjeseci pokazuju veću privlačnost prema figurama koje prikazuju prosocijalno ponašanje nego prema onima koje prikazuju antisocijalno ponašanje (prema Holvoet i sur., 2016). Njihovo istraživanje ukazalo je na to da mala djeca mogu prosuđivati ljude na temelju društvenih akcija koje promatraju.

2.2. Moralni odgoj

Moralni odgoj je neizostavni je dio odgojnog procesa koji se, kako ćemo vidjeti, kreće od izvanjskih regulatora ponašanja do internaliziranog dijela moralnosti koji se često može razumjeti i kao savjest. Razvoj djetetove savjesti zahtijeva učenje razlike između dobrih i loših postupaka te njihovo razumijevanje i prihvaćanje. Savjest, kao moralno znanje, ključan je faktor u oblikovanju djetetovog moralnog ponašanja. Međutim, često postoji jaz između onoga što dijete zna kao ispravno i neispravno te kako se zapravo ponaša. Prema Kohlbergu (1984), dijete u ranoj fazi razvoja nema dovoljno razvijene kognitivne kapacitete kako bi razumjelo zašto je neki postupak moralno ispravan ili pogrešan te iz toga proizlazi kritika moralnog odgoja koji je zasnovan isključivo na navikavanju na vrline. Upravo je iz toga razloga važno provesti odgojne aktivnosti kako bi se postigao sklad između moralnog znanja i moralnog ponašanja (Čudina-Obradović, 1991).

Cilj moralnog odgoja je podržati i ostvariti odnose među ljudima. On se razlikuje ovisno o okruženju u kojem se provodi, kao što su obitelj, dječji vrtić, škola, domovi, dječje organizacije i razne zajednice. Ključni faktor za uspjeh moralnog odgoja je poznavanje i uvažavanje razvoja djeteta u skladu s njegovom životnom dobi, osobinama i obilježjima pojedinih faza razvoja. Na temelju tog znanja određuju se ciljevi, zadaće, sadržaj, metode, oblici i sredstva moralnog odgoja. Stoga je važno da nastavnici, odgojitelji i drugi odgojno-obrazovni djelatnici dobro poznaju etičke norme, društvena shvaćanja i moralne stavove kako bi učinkovito provodili moralni odgoj (Vukasović, 1991).

Moralni odgoj, poput drugih područja odgoja, obuhvaća tri ključne komponente: racionalni aspekt, emocionalni aspekt i voljni. Prema Vukasoviću (1991), moralni odgoj prolazi kroz tri moralne faze: znanje, uvjerenja i stavovi, te kao rezultat prethodnih, moralno ponašanje. Racionalna komponenta moralnog odgoja obuhvaća moralno znanje, koje uključuje razumijevanje i usvajanje moralnih načela, normi, pravila i kriterija. Iako pojedinac može posjedovati sve navedene čimbenike, ipak može donijeti odluku da ne postupa u skladu s njima.

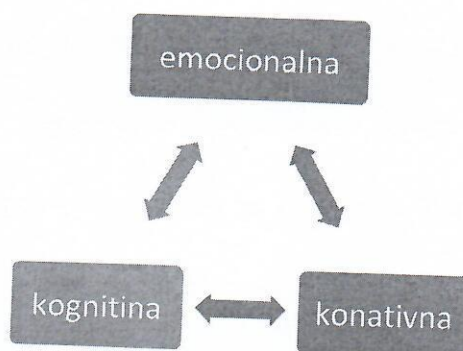
Moralnost nije prirodno svojstvo; ona se oblikuje kroz djelovanje i ponašanje. Postajemo moralni kroz svoje djelovanje, dobro djelovanje postižemo kroz praktično ponašanje, a to praktično ponašanje je u skladu normama koje su društveno prihvatljive. Kroz navike i rad u kulturološkom i civilizacijskom okruženju postajemo moralni. Moralnost se ne posjeduje automatski, već se postepeno usvaja i ostvaruje kroz život. Važno je izbjeći loše

ponašanje te poticati dobre navike kako u sebi, tako i u drugima. Učenje nije samo sredstvo za izbjegavanje zla, već i za činjenje dobra (Vukasović, 1993).

2.3. Moralna svijest

Za vrijeme procesa moralnog razvoja oblikuje se moralna svijest. Tri su komponente moralne savjesti: emocionalne, kognitivne i konativne.

Tablica 1: Komponente moralne svijesti (Hren, 2008)

Znanja koja se odnose na moralne principe i način primjene moralnih postupaka su glavna kognitivne komponente moralne svijesti. Emocionalna komponenta očituje se u osjećajima glede postupaka koje ocjenjujemo kao moralne ili nemoralne. Tom komponentom u nama se probuđuje osjećaj jesmo li ili nismo krivi za nešto. Konativna komponenta moralne svijesti vidljiva je u spremnosti za djelovanje prema normama koje su usvojene te dosljednost u provođenju istih. Ukoliko postoje sve tri komponente, razvijena je moralna savjest. Jedan od najvažnijih zadataka kod djece u ranom razdoblju je da svladaju razvoj moralne svijesti.

Kod moralnog razvoja, važno je usvojiti da postoji razlika među pojmovima moralno postupanje i moralno rasuđivanje. Moralno postupanje se očituje u moralnom ponašanju, a moralno rasuđivanje očituje se u poznavanju i razumijevaju moralnih pravila i pitanja. Moralno ponašanje djeteta je pod utjecajem brojnih čimbenika, dok je jedan od tih čimbenika moralno rasuđivanje (Vasti, Heith i Miller, 1998).

2.4. Moralni razvoj djece

Prema Vasti, Heithu i Milleru (1998) istraživanje moralnog razvoja djece očituje se u istraživanju načina na koji djeca shvaćaju moralna pravila. U skladu s tim, moralni razvoj djeteta predstavlja proces koji je fokusiran na usvajanju standarda dobrog i lošeg kod djece,

vođeni društvenim i kulturnim normama (McLeod, 2023). Glavni cilj je da djeca usvoje prilagođene obrasce ponašanja, da percipiraju autoritet kao razuman, da kontroliraju svoje impulse te da razviju osjećaj poštovanja i pažnje prema ljudima oko sebe (Szentartoni, 1978). Za vrijeme ovog procesa javlja se sve veći interes djeteta za okolinu, samog sebe te ljudi oko sebe. Djeca prolaze kroz proces razvoja od konkretnog prema apstraktnom, što znači da počinju s opažanjem konkretnih stvari i postupno napreduju prema razumijevanju apstraktnih koncepata poput osjećaja, ideja i misli, kako vlastitih tako i tuđih (Starc i sur., 2004). U tom procesu se posebno ističe razvoj pojma o sebi.

Što se tiče suvremenih istraživanja moralnog razvoja djece ona se mogu podijeliti u dvije glavne kategorije: istraživanja moralnog ponašanja koja se fokusiraju na objašnjenje dječjih djela te istraživanja moralnog rasuđivanja koja istražuju i tumače način na koji djeca razmišljaju o vlastitim i tuđim postupcima. To pokazuje kako postoji veza između moralnog rasuđivanja i ponašanja te kako na njih utječu različiti (vanjski i unutrašnji) faktori: empatija i krivnja, temperament te vanjski faktori kao što je utjecaj okoline (Vasta, Heith i Miller, 1998). Isti autori ističu kako navedena istraživanja posebnu pažnju posvećuju istraživanju sposobnosti kod djece da analiziraju moralnu situaciju.

3. Faze moralnog razvoja

Kategorizacija teorija moralnog razvoja često se temelji na psihološkoj orijentaciji istraživača i moralnom konceptu koji istražuju (Vujčić, 1981, prema Hren, 2008). Kognitivno-razvojni modeli ističu važnost evolucije moralnog rasuđivanja. Moralni razvoj je tijesno povezan s kognitivnim napretkom, pri čemu je sposobnost rasuđivanja i poznavanje moralnih načela ključno za identifikaciju moralnih postupaka kod djeteta. U skladu s ovim pristupom, postoji neizbježan redosljed faza u razvoju moralnog rasuđivanja djeteta.

Razvoj moralnog razumijevanja prolazi kroz nekoliko stadija, pri čemu svaki idući stadij donosi kvalitativno različite karakteristike, no svi zajedno čine jedinstvenu cjelinu, a Kognitivno-razvojne teorije, poput Piagetove i Kohlbergove, predstavljaju jedan od najutjecajnijih pristupa istraživanju moralnog razvoja u psihologiji (Hren, 2008).

J. Piaget je svoje teorije i istraživanja temeljio na promatranju dječje igre. U fokusu mu je bilo razumijevanje i primjena pravile igre djece u periodu od tri do trinaest godina (Hren, 2008). U procesu istraživanja analizirao je odgovore na slijedeća tri najvažnija pitanja: Na koji način se djeca prilagođavaju pravilima igre te na koji način percipiraju pravila ovisno na kojem su stupnju na razvoja, na koji način postaju svjesna pravila igre u određenoj dobi te usvajaju li djeca pravila kako zahtijevaju odrasli ili samostalno oblikuju ta pravila? Kroz promatranje i bilježenje odgovora na ova pitanja, Piaget je oblikovao svoje teorije (Vujčić, 1981) koja se sastoji od četiri glavne faze. Prema Piaggetu svaka osoba prolazi kroz sve faze te su stalnog i nepromjenjivog slijeda: senzomotoričku, predoperacijsku, fazu konkretnih operacija i fazu formalnih operacija.

L. Kohlberg, američki psiholog, nastavio je raditi na području moralnog razvoja, nadovezujući se na rad J. Piageta. Kohlberg je koristio sličan pristup kao Piaget, provodeći istraživanja s djecom i postavljajući ih pred dileme i konfliktne situacije kako bi analizirao njihov moralni razvoj. Razvio je teoriju moralnog razvoja koja opisuje različite faze kroz koje pojedinac prolazi u svojem moralnom razmišljanju. Ove faze se opisuju uzimajući u obzir način definicije onog što je ispravno navodeći pri tom razloge te prihvatanje društvenih perspektiva koje oblikuju našu sposobnost moralnog prosuđivanja. Prema Kohlbergovoj teoriji, moralni razvoj odvija se stupnjevito odnosno svi pojedinci se kreću kroz razine moralnog rasuđivanja u nepromjenjivom slijedu. Iako brzina napretka kod svakog pojedinca

nije jednaka i ne dođe svatko do najviše razine, smatrao je da svi moraju proći kroz te faze. Na što znači, da bi se došlo do druge faze, treba prvo proći kroz prvu, i tako redom.

Čimbenici koji utječu na moralno razumijevanje bili su jednaki kod Piageta i Kohlberga, a ti čimbenici uključuju suočavanje s moralnim pitanjima, nedostatak trenutnog razmišljanja te sposobnost zauzimanja stava kod rješavanja moralnih dilema na naprednije načine. Međutim, Kohlbergova teorija ističe da pojedinci prolaze kroz faze moralnog razvoja te da se moralno rasuđivanje razvija kroz iskustva, razmišljanje i interakciju s društvom. Koristeći navedeni postupak Kohlberg je identificirao tri različite razine moralne zrelosti: predkonvencionalnu razinu, konvencionalnu razinu i postkonvencionalnu razinu.

Tablica 2. Razine moralnog razvoja prema Kohlbergu (Garz, 2009)

3.1. Predkonvencionalna razina

Prema Kohlbergu (1968) djeca na predkonvencionalnoj razini reagiraju na kulturna pravila i norme koje se odnose na odnos dobra i zla, no te norme tumači kroz fizičke posljedice ponašanja, poput veličine nanijete štete. Odnosi se na moralni razvoj djece predškolske dobi i traje do devete godine djetetova života. Sadrži dvije faze: heteronomna moralnost i individualnosti i instrumentalnosti.

- Heteronomna moralnost - prva faza koja odgovara Piageteovoj fazi moralnog realizma.

Na ovoj razini, dijete reagira na zakone i pravila koja su kulturno definirani. Oni doživljavaju društvena pravila kao nešto što dolazi izvana. Pokoravanje pravilima i autoritetu karakterizira moralnu komponentu heteronomne moralnosti, motivirano strahom od kazne i izbjegavanjem iste (Snarey, 2012). Ovo je faza gdje se u usporedbu stavlja vrijednost života i vrijednost materijalnih stvari (Kohlberg, 1968). Društvenu komponentu karakterizira egocentrično prosuđivanje gdje djeca prosuđuju na temelju vlastitih afiniteta i ne posjeduju nikakav koncept pravila ili dužnosti u skladu s kojima se ponašaju.

- Individualnost i instrumentalnost - djeca poštuju nametnuta pravila isključivo radi nagrada i izbjegavanja kazni.

Riječ je o razini na kojoj djeca ne poznaju svijest o moralu koji je podloga tih pravila. Izbjegavaju kaznu, a poštivanje moći vrednuju na svoj način. Djeca u ovoj fazi prepoznaju postojanje različitih stajališta, ali nisu u mogućnosti sagledati situaciju iz tuđe perspektive (Vasta, Heith i Miller, 1998). Unatoč pravednosti i uzajamnosti, u ovoj fazi ljudi doživljavaju ljudske odnose kroz prizmu reciprociteta, gdje se koristi pravilo „ruka ruku mije“ (Kohlberg, 1968, prema Berk, 2008).

3.2. Konvencionalna razina

Na konvencionalnoj razini pojedinci i dalje prate društvene norme no sada su već usmjereni na održavanje pozitivnih odnosa i stabilnosti društvenog poretka, a ne samo na osobni interes (Berk, 2008). Ponašanje u ovoj fazi ne svodi se samo na prilagodbu svojim vlastitim očekivanjima, već na aktivnu potporu, potvrdu i opravdavanje društvenog poretka te na identifikaciju s grupama i ličnostima. Prema Kohlbergu (1968) ova razina je karakteristična za velik broj adolescenata, ali i odraslih.

Faze u konvencionalnoj razini uključuju: prilagođavanje drugima i zakon i red.

- Prilagođavanje drugima- ova faza se prema Szentartoniju (1978) naziva moralnost „dobrog dječaka - dobre djevojčice“ i ima naglasak na održavanje društvenog poretka.

U ovoj fazi, društvena komponenta uključuje sposobnost razmatranja situacije iz perspektive druge osobe, pri čemu se veći naglasak stavlja na kompromis. Ponašanje koje okolina odobrava smatra se dobrim, pri čemu djeca očekuju odobravanje i pohvalu za svoje dobre

ponašanje (Kohlberg, 1968). Također, pojedinac ima širu sliku o društvu, ali i bolje shvaća smisao uloga i pravila. U ovoj fazi, ima sposobnost uočavanja razlika među radnjama kao i namjera te posljedica tih namjera osoba koje tu radnju obavljaju. Važno pravilo glasi „Nemoj činiti drugima ono što ne bi htio da tebi drugi čine“ (Vasta, Heith i Miller 1998 prema Berk 2008).

- Zakon i red - u ovoj fazi ispravno je ponašanje koje je u skladu s dužnošću, podržava se društveni red koji vlada u društvu i poštivanje autoriteta (Kohlberg, 1968).

Moralni izbor ne ovisi više o bliskom odnosu s drugim, nego se dolazi do stava kako bi se sva pravila trebala primjenjivati na sve ravnomjerno, a osobna dužnost svakog pojedinca u društvu je pridržavanje tih pravila (Berk, 2008). Prema društvenoj komponenti najvažnije je održavanje reda i sigurnosti u društvu (Vasta, Heith i Miller, 1998). U glavnom fokusu je očuvanje stabilnosti i harmonije ispunjavanjem svojih obaveza i priznavanjem i poštivanjem legitimne vlasti (Garz, 2009).

3.3. Postkonvencionalna razina

Postkonvencionalna razina je obilježena određivanjem vrijednosti koja nije vezana uz autoritet ili preuzimanje uloga. Za provjeru ispravnosti postupka važna su univerzalna načela i pravila koja se odnose na sve. Na ovoj razini, razvija se vlastita forma osnovnih moralnih načela prema kojima pojedinac procjenjuje ispravnost društvenih pravila (Raboteg Šarić, 1995). Pojedinac prepoznaje etička načela koja su univerzalna kao što su pravda, jednakopravnost i uzajamnost kao osnovu svojih moralnih odluka i postupaka. Više ne djeluje samo zbog straha od kazne, želje za nagradom ili zbog pritiska društvenih normi, već iz unutarnjeg uvjerenja i poštovanja prema tim univerzalnim principima.

Dvije su faze ove razine: društveni ugovor i univerzalna etička prava.

- Društveni ugovor - moralna kompetentnost u prvom dijelu se odnosi na univerzalne etičke principe i forme pravde gdje se ističe važnost šticećenja ljudskih prava i procjena ispravnosti pravila.

Društvena komponenta obuhvaća prihvaćanje raznolikih stavova koji su u društvu zastupljeni. Svi imaju jednaka prava.

- Univerzalna etička prava - ispravno je određeno odlukom savjesti u skladu sa vlastitim principom.

U slučaju kršenja zakona djeluje se prema osobnom vjerovanju. Ljudski život je najvažniji bez obzira na njegovu osobnost. Rijetki dođu do ove razine i djeluju po univerzalnim

principima pravednosti, reciprocitetu, jednakosti ljudskih prava i poštivanju ljudskog dostojanstva.

4. Razine moralnog razvoja kod djece rane i predškolske dobi

4.1. Djeca u periodu od prve do druge godine života

Između prve i druge godine, djeca pokazuju sve veći interes za druge djecu te počinju pokazivati prve oblike prosocijalnog ponašanja. U tom razdoblju egocentrična empatija postupno nestaje što omogućuje djetetu da shvati sebe i druge kao različite jedinice. Djeca mogu pokazati empatiju prema drugima kada su u nevolji, iako još uvijek ne razlikuju unutarnje osjećaje drugih od vlastitih. Primjetno je prosocijalno ponašanje kao što su emocionalne reakcije na tuđe nevolje, pružanje utjehe davanjem svojih stvari i pomoć u različitim zadacima, kako drugoj djeci tako i odraslima. Postoje brojna istraživanja u kojem su dokumentirani ovi oblici ponašanja kod djece u periodu od dvije godine (Hay i sur. 1991, Lamb, 1991, Rheingold, 1998 prema Vasta i sur., 1998).

4.2. Djeca u periodu druge do treće godine života

U periodu između 2. i 3. godine, dijete razvija veću toleranciju na frustraciju te postaje svjesno želja drugih osoba (Starc i sur., 2004). Češće upotrebljava izraze poput "mi" te uživa u društvu drugih. Stvara se veća empatija prema emocijama osoba oko sebe. Empatija se opisuje kao sposobnost doživljavanja emocija koje druga osoba proživljava (Vasta i suradnici 1998), dok prema Hewstone i Stroebe (2003) empatija proizlazi iz sposobnosti da se prihvati perspektiva druge osobe i razumiju njezini osjećaji. Prema Starc i sur. (2004) dijete postaje sposobno osjećati suosjećanje prema drugima. U periodu između 2. i 4. godine, djeca još uvijek nisu svjesna koncepta moralnosti niti moralnih pravila. Njihove igre obično nemaju formalna pravila, iako se ponekad primjenjuju neka neizravna ograničenja. Osjećaj krivnje obično se javlja samo ako netko drugi nazove određeni postupak lošim ili pogrešnim, a djeca shvaćaju štetu koju su nanijela drugoj djeci samo kroz reakcije drugih osoba (Starc i suradnici, 2004).

4.3. Djeca u periodu od treće do četvrte godine života

Između 3. i 4. godine, počinje razvoj razumijevanja unutarnjih doživljaja, što obuhvaća početak samovrednovanja. U tom razdoblju djeca su najviše ograničena prilikom razumijevanja u svijeta izvana. Obzirom da se nalaze u predmoralnom stadiju, moralnost se uglavnom određuje prema autoritetima, a pravila koja oni postavljaju poštuju se. Djeca mogu pokazivati empatiju ili simpatiju, ali nagrade često dijele s drugima uzimajući u obzir svoj vlastiti interes. Npr. pri dijeljenju nagrade s drugom osobom ili drugim djetetom, veći dio će uzeti sebi.

4.4. Djeca u periodu od četvrte do pete godine života

U ovom periodu, motorička i intelektualna sposobnost djeteta postaje čvršća, što rezultira prijateljskim stavom prema okolini. U moralnim dilemama, djeca počinju razlikovati postupke prema razini štete koju uzrokuju. Bez obzira na motive počinitelja, postupci koji prouzrokuju veću štetu smatraju se moralno lošijim od onoga koji uzrokuje manju štetu. Pri kraju 4. godine, dolazi do pojave moralnog realizama, što znači da dijete može poštovati unaprijed određena pravila, iako može doći do kršenja tih pravila u vrlo kratkom vremenskom razdoblju (Starc i suradnici, 2004).

4.5. Djeca u periodu od pete do šeste godine života

Vrhunac moralnog realizma kod djece se obično javlja u periodu između 5. i 7. godine života. U ovoj fazi, djeca pokazuju određene karakteristike: prvo, pripisuju objektivnu odgovornost za neprihvatljiva djela; i drugo, primjenjuju načelo bezuvjetne pravde u procjeni postupaka.

Kada se radi o objektivnoj odgovornosti, djeca smatraju da su lošiji oni postupci koji prouzrokuju veću štetu, bez obzira koji su motivi počinitelja. Načelo bezuvjetne pravde podrazumijeva čvrsto uvjerenje u nepovredivost pravila. Na primjer, u dobi između 5. i 6. godine, djeca će podijeliti nagradu na jednak način svakome, ne uzimajući u obzir koliko je ta osoba stvarno zaslužila.

U toj dobi, također se razvija simpatija i empatija (Starc i sur., 2004). Djetetu koje je empatično neugodno mu je gledati tuđe nevolje, potičući ga da pruži pomoć. Međutim, ukoliko prosocijalno ponašanje stvori osjećaje zadovoljstva i radosti kod druge osobe, dijete koje je empatično također može doživjeti iste emocije (Vasta i sur., 1998).

4.6. Djeca u periodu od šeste do sedme godine života

U periodu od 6. do 7. godina, djeca nastavljaju razvijati moralno razumijevanje i počinju shvaćati razlike između dobra i zla na crno-bijeli način (Starc i sur., 2004). Također postaju svjesna razlika između vlastitih unutarnjih stanja i stanja drugih osoba.

U dobi od 7 godina, djeca počinju primjenjivati načelo pravednosti u odnosu na raspodjelu nagrada. To znači da će osoba koja je svojim radom i trudom više doprinijela dobiti i veći dio nagrade, iako ta raspodjela možda neće uvijek biti precizna ili u potpunosti proporcionalna (Starc i sur., 2004).

5. Što sve utječe na moralni razvoj djece rane i predškolske dobi?

Ključno područje u istraživanju u dječjoj i razvojnoj psihologiji je područje moralnog razvoja djece. Ono obuhvaća procese promjene u shvaćanjima i načelima koje se odnosi na ono što je ispravno, pravedno i dopušteno, a što to nije. To uključuje razvoj moralnih normi i standarda i način na koji djeca te standarde prihvaćaju i internaliziraju.

Kako bi dijete naučilo o moralnosti i pravim vrijednostima, važno je da razvije moralnu svijest te odredi svoje ponašanje s obzirom na društvo ili okolnosti oko sebe te razvija osjećaje ispravnog i pogrešnog. U tom procesu, važnu ulogu imaju sama djeca, vrtić, škola, posebno roditelji, ali i čitava obitelj (Legrand, 2001). Razvojem moralne svijesti, djeca prvo počnu sagledavati vlastita ponašanja ili posljedice svojih djela. Razvija se osjećaj za razlikovanje između dobra i lošeg, dobrog ili ispravnog te ispravnog ili pogrešnog. Slijedom, njihovo razmišljanje fokusira se na to kakva će biti reakcija drugih osoba na njihovo ponašanje i kako će se ta osoba zbog njihovog ponašanja osjećati, ali empatija je tu često izostavljena.

5.1. Utjecaj roditelja

U procesu moralnog razvoja roditelji imaju posebno važnu ulogu jer su često prvi primjeri i uzori dječjoj moralnosti. Njihovi postupci, vrijednosti koje promiču te način na koji komuniciraju s djecom oblikuju djetetovu moralnu svijest i pomažu im u razumijevanju različitih moralnih pitanja. Obiteljsko okruženje pruža djetetu priliku da promatra i usvaja vrijednosti kao što su poštovanje, odgovornost, empatija i solidarnost.

Roditelji naravno žele prenijeti najbolje od svog intelektualnog i moralnog naslijeđa svojoj djeci. Međutim, sam proces prijenosa vrijednosti obuhvaća ne samo vrijednosti koje su roditeljima dragocjene, već i one koje su cijenjene u društvu u kojem dijete odrasta. Roditelji su prvi i najvažniji modeli koje dijete promatra i oponaša. Dijete percipira roditelja kao primarni izvor dobra u svijetu, identificira se s njim te prihvaća njegove vrijednosti, mišljenja, stavove i kriterije dobra i zla (Težak, Čudina-Obradović, 2005).

Berk (2008) ističe važnost toplog roditeljstva i raspravu o moralnim vrijednostima. Stupanj razvoja moralnog rasuđivanja kod djece vezan je uz stupanj moralnog rasuđivanja

roditelja koji je napredniji u odnosu na stupanj kod djece. Osim toga, iznimno je bitan te podržavajući i prisni odnos među roditeljima i djecom. Ujedno je i od iznimne je važnosti modelirati socijalno-moralno ponašanje djece, ali i primjenu demokratskog stila prilikom rasprave o aktualnim moralnim pitanjima prilagođenim djetetovoj dobi. Bitno je postaviti jasne granice djetetu i uspostava dvosmjerne komunikacije temeljene na uvažavanju mišljenja i osjećaja djece jer se to pokazalo također značajnim za moralni razvoj djece (Berkowitz i Grych, 1998).

Odgojne vrijednosti i ciljevi utječu na odabir odgojnog stila koji roditelji primjenjuju u odgoju svoje djece. Izbor odgojnog stila značajno oblikuje emocionalnu atmosferu u obitelji. U obiteljima gdje se naglasak stavlja na komunikaciju, često prevladava demokratska i otvorena atmosfera (Baldwin, 1948; Damon, 1988; Družinec 2016), što rezultira time da se u djetetu razvijaju zreli stavovi djeca prema autoritetu.

Važan faktor koji utječe na usvajanje moralnih pravila kod djece kao i na moralno rasuđivanje je način na koji roditelji primjenjuju kažnjavanje. Postoji više skupina odgojih postupaka među kojima se ističu slijedeće:

Tablica 3: Odgojni postupci (Berk 2008)

Prema Berku (2008) istraživanja pokazuju kako je najučinkovitiji način koji roditelji primjenjuju je postupak indukcije, jer takva djeca postižu najveću razinu moralnog rasuđivanja u odnosu na prva dva postupka. Kod ovog postupka roditelj daje objašnjenje djeci i na taj način se stvaraju standardi na relaciji dobro-loše te se razvija sposobnost za moralno rasuđivanje.

Ovakvi induktivni postupci razvijaju i osjećaj empatije koja ima veliku važnost za buduća prosocijalna ponašanja djece.

5.2. Utjecaj sustava obrazovanja

Osim roditelja, važnu ulogu u razvoju moralne svijesti roditelja imaju odgajatelji, učitelji i profesori. Obrazovanje obuhvaća proces usvajanja vještina, znanja i sposobnosti, dok odgoj u užem smislu, podrazumijeva formiranje i oblikovanje vrijednosti, stavova i uvjerenja te razvoj osobnosti i karaktera. Hopper i sur. (2003) prema Rakić i Vukušić (2010) ističe kako odgoj i obrazovanje za vrijednosti implicira otvoreni pristup učenju djece o moralnim principima, a Vukasović (2010) smatra kako to također istovremeno utječe na racionalni, emocionalni i voljno-djelatni aspekt djetetove osobnosti. Kroz edukaciju o moralnim vrijednostima, socijalne interakcije te rasprave o etičkim dilemama, djeca se potiču na razmišljanje i donošenje moralno odgovornih odluka.

Već u vrtićkim skupinama trebala bi vladati fleksibilna i pravedna klima, ali pod unaprijed određenim pravilima. Djecu bi trebalo poticati na razmišljanja, a ne davati im unaprijed pripremljene odgovore. Uz jasno postavljena pravila koja je potrebno poštovati u vrtićkim skupinama, djeca uče prihvaćati pravila i ponašati se prema njima ne samo u vrtiću, već i u drugoj okolini. Na taj način uče važnosti poštovanja i brige prema drugoj djeci te se na taj način pripremaju za buduće društvene odnose. Potrebno ih je poticati na mišljenja koja su stupanj iznad onoga u kojem se nalaze, uz prilagodbu argumenata u toj raspravi. Također je važno naglasiti da neosporan značaj ima modeliranje i poticanje poželjnog ponašanja od strane učitelja i odgajatelja. To se može postići kroz različite aktivnosti poput adekvatnih rasprava, čitanja knjiga, gledanja filmova, sudjelovanja u projektima te uključivanja u aktivnosti koje imaju društvenu korist (Ostrovsky, Parr i Gradel, 1992).

Isti autori ističu kako u periodu od 5. do 7. godine, djeca pokazuju dobar odaziv na simboličke reprezentacije moralnih dilema koje se prezentiraju putem kratkih priča, bajki, basni te likova iz crtanih/animiranih filmova. Kroz ove medije, djeca se mogu poistovjetiti s glavnim likovima te na način koji je njima primjeren naučiti moralne norme koje su društveno prihvatljive. Rasprava koja se odnosi na likove iz bajki, bilo da su u pitanju pozitivni ili negativni likovi, te postavljanje raznih pitanja o namjerama i motivima tih likova daje mogućnost djeci u pristupu moralnim dilemama s više empatije i pravednosti.

5.3. Utjecaj vršnjaka

Dok u mlađoj dobi roditelji imaju najveći utjecaj u moralnom razvoju djeteta, kasnije tu ulogu preuzimaju vršnjaci. Utjecaj vršnjaka u moralnom razvoju djeteta među prvima ističe Piaget iako je njegova teorija naišla na brojne kritike kako se time umanjuje utjecaj roditelja.

Prema Hoffmanu (2003), djetetu se lakše uživjeti u ulogu drugog, ako je riječ o vršnjaku jer u konfliktu s drugim djetetom ono uzima u obzir njihova stajališta te razvijaju ideje kako najbolje uskladiti potrebe drugih s vlastitim potrebama, pogotovo kad je u pitanju posjedovanje pojedinih objekata. U interakciji s drugom djecom, dijete češće mijenja pravila i donosi odluku o istima. Pravila koja roditelji postavljaju često doživljavaju djeca kao nametnuta jer možda ne razumiju uvijek njihov smisao ili svrhu. Ova perspektiva sugerira da djeca prvenstveno poštuju ta pravila zbog autoriteta koji roditelji imaju, kao i zbog privrženosti roditeljima, a ponekad i zbog straha od posljedica ako pravila ne budu poštovana (Piaget, 1965; Hoffman, 2003).

S druge strane, među vršnjacima često vlada osjećaj ravnopravnosti, što olakšava međusobnu suradnju i prihvaćanje različitih stajališta. Ovaj oblik odnosa potiče prijelaz iz faze egocentrizma, u kojoj je dijete usredotočeno samo na vlastite perspektive i potrebe, prema fazama razvoja u kojima je sposobno uvažavati i razumjeti stajališta drugih (Piaget, 1965).

6. Metode primjenjive kod poticanja moralnog razvoja u djece rane i predškolske dobi

Da bi dijete postalo „potpun čovjek“ s razvijenom svijesti i savjesti potrebno ga je poticati kako bi to i ostvario. Zato i postoje metode kod poticanja moralnog razvoja djeteta koje su povezane za etape procesa moralnog formiranja i odgojnog procesa.

Vukasović (1991) navodi slijedeće metode primjenjivanja: metoda uvjeravanja ili etičkog vrednovanja; metoda podučavanja; metoda navikavanja; te metoda sprječavanja. Iako se svaka od ovih metoda može koristiti pojedinačno, njihova zajednička primjena može rezultirati učinkovitijim rezultatima. Važno je napomenuti da nijedna od navedenih metoda nije inherentno dobra ili loša, već njezin uspjeh ovisi o mnogim čimbenicima, uključujući volju i motivaciju samih odgojenika, kao i okolnosti u kojima se odgoj provodi. U odgojnom radu korisno je primjenjivati sve metode moralnog odgoja, budući da čine integralni sustav koji se međusobno povezuje i nadopunjuje.

6.1. Metoda uvjeravanja ili etičkog vrednovanja

Ova metoda temelji se na emocionalnoj komponenti te se odgojitelji fokusiraju na formiranje moralnih uvjerenja i stavova djeteta. Prilikom usvajanja tih stavova i uvjerenja, pomažu djeci u donošenju odluke što je u određenim situacijama ispravno, a što nije. Stvaranje optimalnih uvjeta za uspješno prihvaćanje vrijednosti postiže se kroz jasno iznošenje argumenata, razloga i uvjerenja (Damon, 1988; Družinec 2016).

Prema Vukasoviću (1991), metoda uvjeravanja pojačava utjecaj na osjećajni život kroz primjere konkretnog djelovanja, a u to djelovanje spadaju izražajno čitanje umjetničkih tekstova, žive riječi odgojitelja, osmišljavanje i dramatizacija priča, glazba, interpretacija slike ostale radnje koje provode, a mogu se etički vrednovati. Odgojitelj se trudi da te riječi probude određene emocije kod djece, da zaista dođu do dječjeg uma i osjećaja kako bi postavili temelj njihovog djelovanja.

Ova metoda je poznata kao uvjeravanje jer odgajatelj treba svaku moralnu vrijednost jasno objasniti, konkretno prikazati, naglasiti njezinu etičku vrijednost i opravdanost kako bi potaknuo osjećaj dužnosti i odgovornosti u djetetu. Na taj način, te vrijednosti postaju motivacija djeteta za ispravno i moralno ponašanje.

Postoji više oblika metode uvjeravanja, a dva su najznačajnija: moralno vrednovanje i stvaranje ideala. Moralno vrednovanje se primjenjuje kod ocjenjivanja učinkovitih stavova i činova, ponašanja ili za vrijeme rada, a stvaranje ideala je oblik metode oblikovanja gdje je pozornost na izgrađivanju odnosa, stavova uz pomoć pozitivnih uzora.

6.2. Metoda podučavanja

Ova metoda temelji se na intelektualnoj komponenti. Odgajatelji su orijentirani na formiranje uvjerenja, stavova te interesa kod djece te prenose određena znanja koja se odnose na etiku i moral. Ova metoda se često povezuje s metodom uvjeravanja, ali metoda uvjeravanja ima šire značenje.

Kod metode podučavanja, odgojitelj utječe na razum i svijest djeteta, dok kod metode uvjeravanja u obzir uzima i emocionalnu stranu djetetove osobnosti. Da bi se djeca naučila na moralne postupke, potrebno im je objasniti svrhu i načine postupanja i upravo je metoda podučavanja za to zadužena.

6.3. Metoda navikavanja

Ova metoda izražena je kod djece mlađe životne dobi jer djeca u toj dobi nisu zrela prihvatiti teorijske argumente pa je temeljena na obrascu usvajanja i ponavljanja određenog ponašanja u skladu s moralnim vrijednostima. U odgajateljskim skupinama, djecu se navikava na poštovanje pravila, red, urednost, čistoću, kulturno ponašanje i ostalo te na taj način djeca uče jedni od drugih usvajati vrijednosti te prenositi na mlađe. Prilikom formiranja navika moralnog ponašanja, važno je razlikovati četiri ključna elementa: pedagoške uvjete, posebnu organizaciju, unutarnju motivaciju i vanjske poticaje. Pedagoški uvjeti zahtijevaju poštivanje određenih zahtjeva koji su ključni za formiranje takvih navika. Posebna organizacija podrazumijeva stvaranje okruženja u obitelji i obrazovnim institucijama koje omogućuje ponavljanje i primjenu poželjnih postupaka. Unutarnja motivacija igra ključnu ulogu potičući pojedince da ispunjavaju svoje dužnosti, pri čemu je važno podržati, usmjeriti i ojačati tu volju vanjskim poticajima.

6.4. Metoda sprječavanja

S obzirom na to da osim pozitivnih odgojnih utjecaja postoje i negativni odgojni utjecaji, metoda sprječavanja se koristi kako bi odgojitelji potisnuli negativne i loše utjecaje, a potaknuli pozitivne utjecaje. Navedena metoda ima dvostruki zadatak. Prvi zadatak je preventivnog karaktera gdje se potiskuju negativni utjecaji i djeca se usmjeravaju ka pozitivnom. Drugi zadatak odnosi se na odvikavanje od loših navika i uklanjanje loših primjera (Vukasović, 1991).

7. Uloga čitanja u moralnom razvoju rane i predškolske dobi

Razvojem tehnologije, čitanje priča se postepeno zanemaruje, a samim time ljudi sve slabije i sve rjeđe čitaju djeci. Ljudi kao da nisu svjesni važnosti utjecaja čitanja na djetetov moralni i socijalni razvoj pa taj segment zanemaruju, zamjenjujući čitanje različitim audiovizualnim medijima. Čudina-Obradović (2003) smatra da su knjige, osim što pružaju određene informacije, također i izvor prepune ljepote riječi, slika, uživanja u sadržaju i zapletu. Čitanjem, djeca stvaraju svoje vlastite dojmove i slike u glavi na temelju ispričanoga. Budi se kreativnost jer dijete, na temelju ispričanog, kreira slike, boje, oblike u vlastitoj mašti, a pouke ili poruke koje priče sadržavaju djeca jednostavnije usvajaju upravo zato jer se koriste maštom. Priče su stoga iznimno moćan alat u poticanju odgojnih vrijednosti kod djece predškolske dobi. Priče, osim što potiču dječju znatiželju i maštu, također unaprijeđuju njihovu samokontrolu, potiču razvoj jezičnih vještina i memorije te njeguju ljubav prema pričanju i književnosti (Mitrović, 1984).

Ledić (1999; prema Čudina- Obradović, 2003) ističe kako utjecaj na moralni razvoj djece, prema Kohlbergu, uglavnom proizlazi iz vanjskih utjecaja. Ti vanjski utjecaji oblikuju i definiraju procese kojima se moralni obrasci ponašanja uče i oblikuju u skladu s okruženjem pojedinca. Priče stoga mogu poslužiti kao vrlo primjenjiva forma vanjskog utjecaja s obzirom na to da se slušanjem priča djeca susreću se s različitim događajima, likovima, ishodima (Težak, Čudina-Obradović, 2005). Sadržaji priča namijenjeni djeci neophodno trebaju sadržavati elemente koje mogu doprinijeti oblikovanju moralnog razvoja djeteta. Priče trebaju izazivati dječju maštu, prikazivati likove s kojima će se djeca htjeti poistovjećivati i koje će prokazivati kao one čije je ponašanje neprimjereno. Dugoročno gledano, takvo bazično usvajanje crno-bijelih obrazaca koje nam dječje priče najčešće nude mogu kod djece stvoriti i osjećaj za buduću aktivnost i spremnost na sudjelovanje u društvenim promjenama radi ublažavanja ljudske patnje, potaknutog osjećajem odgovornosti (Radovan- Burja, 2017).

Čitanja i pričanja priča, kako smo već naveli, izuzetno pridonosi razvoju dječje mašte kroz procese kreiranja slika i vlastitih interpretacija, ali i promišljanja o pročitanoj sadržaju itd., a sve navedeno potiče kognitivni i socio-emocionalni razvoj djece u ranoj i predškolskoj dobi. Velički (2013) smatra da slušanja bajki utječe, osim na razvoj govora kod djeca, i na razvoj socijalnih vještina, ali i mišljenja pa čak i kritičkog mišljenja. Kompetencije kritičkog mišljenja se odnose na promicanja samoinicijative, kreativnosti te rješavanje zadataka kroz

istraživanje i igru. Iako većina teoretičara kritičko mišljenje definira kao skup kognitivnih vještina, neki autori kao npr. Paul i Scriven (1987; prema Milanović 2023) definiraju kritičko mišljenje kao intelektualni proces u kojem se konceptualiziraju, primjenjuju, sintetiziraju i analiziraju informacije kako bi se postigao cilj odnosno formiranje vjerovanja o određenim znanjima, istinama i vrijednostima. Sve nam to osigurava da pretpostavimo kako kritičko mišljenje nije samo skup kognitivnih vještina već obuhvaća i skup znanja, vrijednosti i drugih ne-kognitivnih vještina. Stoga je za razvoj kompetencije kritičkog mišljenja, osim kognitivnog razvoja, izuzetno važan i socio-emocionalni razvoj kod djece rane i predškolske dobi. Povezanost razvoja kritičkog mišljenja i čitanja priča djeci postoji zbog toga što čitanje pridonosi: razvoju vještina razumijevanja situacija iz različitih perspektiva, razvoju vještine zamišljanja nekih situacija, razvoju komunikacijskih vještina, vještini aktivnog slušanja, pronalaženju načina za rješavanje problema, prihvaćanju tuđih stavova i mišljenja, osnaživanju samopouzdanja, ali i smišljanju vlastitih priča i dr. (Dujmović 2006; prema Milanović 2022; Muryanti i Herman, 2016; Williams, 2009.).

Aktivnost čitanja priča u vrtićkoj skupini odnosi se na aktivnost u kojoj odgajatelj čita priče djetetu, a dijete sluša. Iznimno je važno potaknuti dijete da pažljivo sluša priču te zadrži svoju pažnju kako bi priču razumio i promišljao o njoj (Dujmović, 2006). Za vrijeme čitanja, djetetu je potrebno postavljati pitanja kao što su: Što misliš zašto se lik iz bajke tako ponio? Zašto je odlučio tako nešto napraviti? Što bi ti napravio na njegovom mjestu i zašto? Postavljanje takvih pitanja ima cilj potaknuti dijete na razmišljanje o motivima i razlozima kako neka druga osoba promišlja i postupa te kako bi on sam postupio u određenoj situaciji. Da bi se razvila kompetencija kritičkog mišljenja, potrebno je na poticanje da dijete iz svoje perspektive promotri situaciju drugog (Williams, 2009).

8. Bajke i moralni razvoj djece rane i predškolske dobi

Kada je riječ o čitanju priča djeci, nameće se kao najvažnije pitanje: „Što čitati djeci?“, ali i pitanje kao što je: „Jesu li sve slikovnice ponuđene na tržištu dobre i primjerene za djecu?“ Pogotovo se to pitanje pojavljuje kad su u pitanju bajke.

Iako postoji veliki broj definicija bajki, istaknuti ćemo neke od definicija bajki. Andre Jolles tako smatra kako bajka prema strukturi odgovara naivnom moralu, a Karl Justus Obenauer u svojoj definiciji ističe kako bajka ima jasnu strukturu koja je podijeljena na više epizoda, pouka je beznačajna, usmjerena da bi se ostvarile dječje želje sa sretnim krajem i prožeta romantikom (Pintarić 2008). Definicija bajke Milana Crnkovića (1980) temelji se na tvrdnji da je najvažnija odrednica bajke „čudesnost“. Stvarnost je isprepletana s maštom pri čemu nitko ne smatra da je to nešto neuobičajeno upravo zato jer je u bajci sve moguće.

Roditelji se često znaju pitati škodi li sadržaj bajki djeci i imaju li bajke ponekad negativan utjecaj na dijete bilo da je u pitanju strah od čudovišta, zlikovaca i jezovitih situacija ili stvara li pak osjećaj neosjetljivosti na okrutnost? Treba li djeci čitati takav sadržaj ili se fokusirati na realistične situacije? Mnogi su pedagozi, ali i ostali autori u svojim istraživanjima istaknuli kako bajke mogu imati štetan utjecaj na djecu pogotovo u vidu zastrašivanja djece. Bettelheim (1976) je stoga proveo analizu o tome imaju li bajke štetan utjecaj na djecu i zaključio kako tzv. horor bajke zapravo pozitivno utječu u procesu socijalizacije djece. Osim toga, takve su priče neizostavan dio tradicije u gotovo svim narodima na svijetu (Čudina- Obradović, 2003). Zastrašivanje, kada gledamo i sam moralni razvoj djece, igra odlučujuću ulogu u najranijoj fazi dječjeg razvoja. Kohlbergova predkonvencionalna faza moralnosti se i zasniva na pretpostavci straha od kazne i želje za ugodom ili nagradom. Pričanje bajki koje sadržajno imaju moment zastrašivanja zapravo mogu djelovati kao model izravnog ukazivanja kakvo ponašanje treba slijediti, a koje treba izbjegavati. Bajke takvog tipa stoga imaju poseban utjecaj na moralni razvoj djeteta.

Prema Čudina - Obradović (2003) savjest je upravo onaj unutarnji „kontrolor“ u prosudbi razlike između dobra i zla, a ovisno o razdobljima djetetovog razvoja i sama prosudba se mijenja. Na razvoj djetetove svijesti, kako smo vidjeli ranije, veliki utjecaj ima prije svega njegova obiteljska okolina koja, ako je primjerena i vrijednosno ispunjena, omogućava razvoj temelja samopoštovanja kod djeteta, ali i poštovanja prema okolini. Dijete preko sustava prihvaćanja odnosno neprihvatanja stvara sliku primjerenog odnosno neprimjerenog ponašanja. Neprimjerenost ponašanja je povezano s kažnjavanjem, a dobro s nagrađivanjem. Sve to utječe na razvoj i same savjesti koju shvaćamo kao usvojeno moralno

znanje. Odnosno, da bi se savjest razvila potrebno je dijete naučiti razliku između dobra i zla. Grgurević i Fabris (2010) naglašavaju kako bajke utječu na i na razvoj svijesti djeteta koja mu omogućava razlikovanje osobina koje su pozitivne, a koje negativne, kao što su iskrenost i laž.

Čudina- Obradović (2003) smatra da je moralno znanje osnova za moralno ponašanje te da je stoga bitna uravnoteženost između moralnog znanja i moralnog ponašanja. To zapravo znači da se moralni i kognitivni razvoj trebaju razvijati paralelno. Da bi to bilo usklađeno, dijete uči i promatranjem ponašanja koje vidi u okolini ili pak čuje kroz pričanje priča, a pogotovo bajki. U bajkama je izražen sukob dobrih i loših likova, dobrih i loših postupaka, istine i laži, marljivosti i lijenosti te dijete uviđa kako će zločesti likovi biti kažnjeni kao i loša djela, a dobra djela će bit nagrađena. Dijete se na taj način usmjerava prema pravednosti, poštenju i časti. Osim toga, kroz neke likove dijete ima uvid u to da pozitivni likovi mogu pogriješiti, a negativni se na kraju popraviti.

Međutim, osim moralnog razvoja, čitanje bajki može također pomoći i u razvoju kompetencija kritičkog mišljenja jer te kompetencije, osim kognitivnog razvoja, zahtijevaju i socio-emocionalni razvoj kod djece rane i predškolske dobi. Čitanjem bajki se potiče i razvija niz vještina koji podržavaju razvoj kritičkog mišljenja, a posebice vještina razumijevanja situacija iz različitih perspektiva, vještine zamišljanja nekih situacija, prihvaćanju tuđih stavova i mišljenja, vještini aktivnog slušanja itd.

Andrilović i Čudina (1986; prema Milanović 2023) ističu kako djeca u razdoblju rane i predškolske dobi, kroz svoj izgled i svoje ponašanje, razvijaju pojam o samom sebi, a time razvijaju i empatiju te prosocijalno ponašanje koje se očituje u pomaganju drugima i suradnji s drugima. Kad postane svjesno sebe, dijete razvija i samopoštovanje te samopouzdanje, ali i, kako smo već naveli, empatiju. Empatija je sposobnost prepoznavanja emocija kod drugih te njihovo razumijevanje. U ranoj dobi, empatija se pojavljuje nesvjesnim reakcijama (dijete se smije ukoliko vidi nekog drugog da se smije), ali kasnije se razvija razvijanjem sposobnosti pri verbalnom izražavanju.

Bajke, pune izmišljenih i nestvarnih likova (čarobnica, patuljaka, vještica), stvarnih i nestvarnih situacija, nemogućih zapleta i toliko potrebnih pravednih rješenja omogućuju djeci razvijanje mašte, empatije, moralnih osjećaja, ali i kompetencija kritičkog mišljenja.

9. Primjer bajke autorice Ivane Brlić-Mažuranić

Ivana Brlić-Mažuranić objavljuje 1916. godine zbirku bajki za djecu pod nazivom *Priče iz davnine*. U originalnom izdanju zbirka je sadržavala šest bajki, ali zbirka je, deset godina kasnije, dopunjena s dvije dodatne bajke, *Lutonjica Toporko i devet župančića* i *Jagor* (Zalar, 2022). Njezina zbirka *Priče iz davnine* doživjela je iznimno pozitivan odjek unutar kritičarskog, književno-povijesnog i književno-znanstvenog kruga, te je proglašena najboljom zbirkom umjetničkih bajki u našoj književnosti. Priče iz navedene Zbirke su prevedene na brojne jezike te danas pripadaju klasičnim djelima svjetske knjiženosti za djecu.

U zbirci *Priče iz davnine* isprepliću se tradicionalni likovi klasičnih bajki kao što su: ribar, starac, unuk, majka, snaha. Iako je riječ o uobičajenim likovima koji sa sobom ne nose nikakve čudesne osobine, njihova moć leži na moralnim osobinama koje svaki lik u svakoj pojedinoj priči nosi sa sobom. Ovdje je bitno naglasiti kako je vidljivo da su priče pisane iz ženske perspektive jer je jasno i detaljno prikazana ljubav majke prema svom djetetu, odnosno bezuvjetnost majčinske ljubavi pa tako starica u *Šumi Striborovoj* bira nesretnog sina umjesto mladenačke radosti, jer je, prema autorici, pravi pokretač života upravo roditeljska ljubav. Navedena teza ne spada pod mit ili već je rezultat stvarnog kršćanskog načina života i iskustva majke kao takve (Hranjec, 2006 prema Ivšić 2016). Na taj se način i djecu uči trajnim moralnim vrijednostima kao što je važnost obitelji, ali, kako ćemo vidjeti, i motiv oprosta kao najvažnija suprotnost osjećaju zlobe i ostalim negativnim karakteristikama. Moralne poruke koje se oslanjaju na vjeru i oprost kao temeljima kršćanstva suočavaju se s izazovom ljudske nesloge, zlobe, zavisti i težnje ka materijalnom.

9.1. Analiza bajke *Šuma Striborova*

Iako se djela Ivane Brlić-Mažuranić smatraju „teškom tematikom“ za djecu rane i predškolske dobi, smatram da ona snažno mogu utjecati na moralni razvoj djeteta te životne dobi jer su isprepleteni stvarni i nestvarni likovi čiji su karakteri nositelji jakih moralnih poruka. Kako bi objasnili utjecaj bajki na moralni razvoj djeteta, za analizu sam uzela bajku *Šuma Striborova*. U ovoj bajci, prikazan je koncept istine, grijeha, velikodušnosti, ali prije svega snaga majčinske ljubavi koja je ujedno i glavna tema ove bajke.

Analizu bajke *Šuma Striborova* sam provela na način da sam bajku ispričala djeci predškolske dobi u vrtićkoj skupini. Uzimajući u obzir da je riječ o zahtjevnoj i složenoj bajci, djeci je bajka pričana u dijelovima. U pauzama između čitanja dijelova bajke vodila se rasprava o pročitanoj sadržajnu, postavljala su se pitanja, nudili odgovori, vlastite interpretacije, a sve s ciljem razvijanja kompetencija za moralno rasuđivanje, ali i kritičko mišljenje.

„Zašao neki momak u šumu Striborovu, a nije znao, da je ono šuma začarana i da se u njoj svakojaka čuda zbivaju. Zbivala se u njoj čuda dobra, ali i naopaka - svakome po zaslugi. Morala je pak ta šuma ostati začarana, doklegod u nju ne stupi onaj, kojemu je milija njegova nevolja nego sva sreća ovoga svijeta.“

(Brlić- Mažuranić, 2015:71.)

Na samom uvodu, autorica objašnjava kako su u šumi Striborovoj odnosno mjestu događanja čitave bajke sva dobra djela nagrađena, a sva loša kažnjena i kako je to zapravo posljedica zasluga. Već u prvoj rečenici Brlić Mažuranić nam daje izravne moralne smjernice koje pronalazimo i u Kohlbergovoj predkonvencionalnoj fazi odnosno da dobro ponašanje rezultira nagradom, a loše ponašanje kaznom. No, kada autorica navodi 'svakome prema zaslugi' u kontekst moralnosti se uvodi i koncept osobne odgovornosti, a samim time i slobode što zapravo otvara prostor za prelazak djeteta na iduće razine u procesu moralnog razvoja. Osim toga, šuma će ostati začarana dok u šumu ne dođe onaj kojemu je vlastita nesreća draža nego sva sreća ovog svijeta. Djeca još uvijek na samom uvodu ne mogu razumjeti ovu rečenicu i postavljaju razna pitanja, ali do kraja bajke shvaćaju da je riječ o majci koja je spremna ostati nesretna samo kako ne bi izgubila svoga sina, odnosno kako je majka sve spremna žrtvovati za vlastito dijete.

Ivana Brlić Mažuranić se u svojoj bajci koristi različitim likovima koji u narodnoj predaji imaju određenu simboličko značenje.

„Ono pak ne bijaše prava zmija nego, nego bijaše ljudska duša, radi grijeha i zlobe ukleta, a mogao je osloboditi samo onaj, koji bi se s njom vjenčao. Bljeskala se zmija kao srebro na suncu i gledala momku upravo u oči.“

(Brlić- Mažuranić, 2015:71.)

Zmija se inače kategorizira kao opasna životinja, a u različitim kulturama vrlo često simbolizira nešto loše pa čak i samo zlo. Obzirom da su djeca od najranije dobi upoznata s takvim značenjem zmije, istu su interpretaciju upotrijebili i na pojavu zmije u sadržaju bajke.

Djeca dolaze do zaključka kako je ljudska duša čineći loša djela pretvorena u tu gmizavu otrovnu životinju. Riječ je o kazni za loša djela čime se ponovno potvrđuje bazični sadržaj u moralnom odgoju koji nas upućuje na činjenicu kako ćeš za sve loše što napraviš biti, prije ili kasnije, kažnjen. Autorica Brlić Mažuranić ne opisuje zmiju kao odbojnu već kao onu koja bljeska kao srebro čime ukazuje kako trebamo biti pažljivi i paziti da nas ono što je loše ili zlo ne prevari jer vrlo često može doći i u obliku nečeg što je sjajno, lijepo i privlačno. Upravo se to u bajci dogodilo mladiću koji je u svojoj dobroti ujedno bio i naivan te ga je zmija uspjela prevariti.

„Ali ono je bio neki dobričina, plašljiv i stidljiv momak...“

(Brlić- Mažuranić, 2015:71.)

Zmija se pretvorila u lijepu djevojku i iskoristila naivnost mladića koji ju je, nesvjestan prevare, oženio i odveo kući gdje je živio s majkom. Autorica nam kroz lik naivnog mladića želi osvijestiti činjenicu kako se pretjerana dobrota može pretvoriti u naivnost koju loši pojedinci mogu iskoristiti. Kako bi što bolje razumjeli ovaj dio, djeci je naveden primjer u kojem se oni ponekad znaju ponašati „poput zmije“ jer kad vide da je netko od njih slabiji, onda tu osobu znaju uzeti kao metu za rujanje ili iskorištavanje. Tim primjerom djeca su svjesno klimala glavom, shvaćajući da njihovo ponašanje nije uvijek primjereno odnosno moralno ispravno.

U bajku se zatim uvodi figura majke koja, što zbog životnog iskustva, što zbog svjesnosti da je njen sin naivna dobričina, uviđa prevaru odnosno da nije riječ o djevojci nego o zmiji. No mladić, opijen ljepotom djevojke, svoju majku proglasi vješticom.

„Moja majka mora da je vještica“

(Brlić- Mažuranić, 2015:72.)

U ovom dijelu autorica pokazuje kako djeca znaju često biti nepravedna prema roditeljima, pogotovo ako se roditelj ne slaže s nekom njihovom odlukom, odnosno ako ga roditelj ne podupire u toj odluci i često gledaju roditelje kao neprijatelje. Kako bi i ovo što više približili djeci, djeca su upitana kako se osjećaju kad ih roditelji ukore ili kaznu ukoliko su učinili nešto po svome, a pri tome ne vodeći računa o tome je li to ispravno ili neispravno. Kroz

razgovor su najviše naglašavali osjećaj ljutnje i povrijeđenosti pa smo i ovaj dio priče povezali s time kako se mladić naljutio na svoju majku upravo iz razloga što ga je upozorila da nešto ne radi odnosno da to što je napravio nije dobro.

Bajka se nastavlja na način da mladić potpuno staje na stranu svoje nevjeste iako se ona ponaša posve neprimjereno prema mladićevoj majci. Mladić ismijava, izruguje i ponižava vlastitu majku posve nesvjestan da je pod utjecajem zmije. U ovom dijelu vidimo snagu majčine ljubavi prema sinu koju iskazuje na neobičan način.

„Ali još neće Bogu da se moli, taji pred Bogom da joj je sin grješan.“

(Brlić- Mažuranić, 2015:72.)

Naime, majka je svjesna sinovog ponašanja i njegovih grijeha ne želi tražiti Božju pomoć u strahu da Bog ne kazni njenog sina. Majka na sebe preuzima žrtvu i ne želi olakšanje koje će naštetiti njenom sinu. Raspravljajući o navedenom dijelu bajke, djeca su bila duboko iznenađena jer nisu mogli prihvatiti takav model žrtvovanja. U raspravi su navodili različite argumente, iznoseći vlastite stavove i objašnjavajući ih.

U bajci se zatim pojavljuje siromašna djevojčica kojoj je rukav bio pokidan pa se mladićeva majka ponudila da joj isti pokrpa, a djevojčica joj zauzvrat da svežanj luči što je ženu razveselilo. Osim lika siromašne djevojčice, Brlić Mažuranić u priču uvodi niz nadnaravnih likovi koje naziva Domaći. Riječ je o likovima koji iskaču iz vatre kako bi malo razveselili majku, ali majka, usprkos njihovoj radosti i usprkos tome što se malo razveselila i dalje osjeća tugu u srcu zbog sinovog ponašanja. Domaći stoga u pomoć pozivaju Malika Tintilinića koji nastoji razotkriti snahu-zmiju tako što su joj podmetnuli svrakino jaje. No unatoč tome što je pokazala zmijski jezik, mladić i dalje ostaje vjeran svojoj supruzi, a majku potjera iz kuće. Slušajući ovaj dio, djeci se pojašnjava kako varanje nikada ne može riješiti problem zla, čak i ako je riječ o dobronamjernoj varci. Zlo se ne rješava drugim zlom, već samo dobro može riješiti zlo. Ovdje se s djecom može razgovarati i o ideji strpljivosti. Iako bismo svi htjeli da se stvari brzo rješavaju ponekad je potrebno vrijeme odnosno strpljivo čekanje.

U priču se zatim uvodi starješina Stribor koji, kako Malik Tintilinić smatra, ima rješenje za sve probleme. Osim majke, starješini Striboru su se uputili i sin i snaha koja vjeruje kako će majka biti kažnjena u toj šumi jednako kao što je ona bila kažnjena zbog svojih grijeha. No mudri Stribor testira dobrotu majke te joj ponudi da se vrati u svoju

mladost, u svoje selo, pedeset godina mlađa. Baka sretna, hvata se za ogradu, ali onda upita Stribora: „A što će biti od mog sina?“ (Brlić- Mažuranić, 2015:78.)

Ivana Brlić Mažuranić ovim preokretom daje duboku pouku bajke, ali i najdublji smisao istinskog roditeljstva koje na prvo mjesto uvijek stavlja dobrobit vlastite djece. Tu je riječ o ostvarenju onoga što je na prvoj stranici bajke napisano „Morala je pak ta šuma ostati začarana, doklegod u nju ne stupi onaj, kojemu je milija njegova nevolja nego sva sreća ovoga svijeta.“ (Brlić- Mažuranić, 2015:71.) Stoga se u čitanju priče bilo potrebno vratiti na tu rečenicu kako bi djeca razotkrila kako čaroliju šume može poništiti samo netko tko se spreman žrtvovati. Majčina žrtva poništava čaroliju u šumi, snaha se ponovno pretvara u guju, a majka i sin ostaju u šumi sami jedno ispred drugoga.

Mladić tada shvaća što je napravio, koliko je povrijedio svoju majku te moli oprost i od Boga i od majke. U priči, Bog mu oprašta, a majka se na njega nije ni naljutila. Još jednom dolazi do izražaja ljubav majke prema djetetu, pobjedu dobra nad zlim, ali i važnost oprosta.

Djeca iz ove bajke, kako smo vidjeli, mogu izvući različite moralne pouke te prateći rasplet sadržaja otkrivati moralne koncepte nagrađivanja i kažnjavanja obzirom na učinjeno djelo ili nedjelo. Obzirom da sadržaj bajke nije jednodimenzionalan, već, kao i stvaran život, posjeduje različite obrate i iskušenja, djeca imaju mogućnosti kroz dijalošku raspravu o sadržaju razvijati i vlastito kritičko mišljenje preispitujući odluke likova iz bajke, ali i iznoseći svoja vlastita mišljenja te kreirajući vlastite stavove.

Ovu bajku sam izabrala fokusirajući se na lik majke i na čin oprosta. Djeci su, prije svega, prvi uzori u životu upravo roditelji koji imaju izravan utjecaj na moralni razvoj svoje djece. U bajci „Šuma Striborova“ upravo majčin lik kao centralna figura daje snagu samoj moralnosti koja će, bez obzira na sve, naposljetku ipak pobijediti. Bezuvjetnost majčine ljubavi, kako nam je pokazano, ima mogućnost poništiti i najgoru čaroliju.

Svaka bajka, pa tako i bajka Ivane Brlić Mažuranić *Šuma Striborova* daje možda najvažniju poruku koju djeca djecu rane i predškolske dobi trebaju usvojiti, a riječ je o poruci kako je, unatoč svemu i bez obzira na sve, važno činiti dobro. Međutim, *Šuma Striborova* nam osim pretpostavke da će se svako dobro nagraditi, a svako zlo kazniti, daje smjernicu kako treba činiti dobro čak i onda ako nagrade nema odnosno ako nam se dobro ne vraća. Osim toga, bajka naglasak stavlja i na sam motiv oprosta, koji je za djecu rane i predškolske dobi izuzetno važan jer ih suočava s činjenicom nužnosti preuzimanja odgovornosti za svoja nedjela (mladić), ali i spremnost da se oprostí onome tko se za nedjelo ispričao.

10. Zaključak

Moralni razvoj djeteta započinje njegovim rođenjem. Prema Lawrencu Kohlbergu, tri su razine moralnog razvoja djeteta te svaka razina ima svoje dvije faze. Svaka osoba mora proći kroz sve razine i sve faze bez preskakanja, iako naglašava da ne mora svaka osoba doseći najveću razinu i ne jednakim tempom. Brojni su čimbenici koji utječu na moralni razvoj djeteta. Na prvom mjestu, u najranijoj dobi najveći utjecaj imaju roditelji, a zatim odgajatelji te ostali vanjski čimbenici. Najvažniju ulogu na samom početku imaju roditelji na moralni razvoj djeteta odnosno odgojni postupci koji oni primjenjuju. Od svih odgojnih postupaka, za postizanje najveće razine moralnog razvoja najučinkovitija je metoda indukcije. Osim utjecaja roditelja, od velikog značaja je utjecaj sustava obrazovanja gdje u prvom redu se ističe uloga odgajatelja. Pozitivna atmosfera, ali uz jasno postavljena pravila te poticanje djece na kritičko razmišljanje je jedno od najvažnijih načina poticanja moralnog razvoja djece. Kako bi moralni razvoj djeteta bio što učinkovitiji, jedan od moćnih, ako ne i najmoćnijih alata je čitanja priča djeci s naglaskom na bajke.

Bajke su priče u kojima se kroz motive stvarnih i nestvarnih likova odvija stalni sukob dobra i zla, pozitivnog i negativnog sa snažnim naglaskom na razvoj kritičkog mišljenja. S već oblikovanom podlogom usvojenom od roditelja, djeca nastavljaju svoj moralni razvoj te je zanimljivo primijetiti kako ovisno o vrijednostima koje su „ponijeli od kuće“ stajališta, mišljenja i kritike se uvelike razlikuju. U tom sukobu dobra i zla, dolazi do izražaja i razvija se i osjećaj oprosta kod djece gdje su vidljive velike razlike među djecom odnosno pojedina djeca imaju u sebi snažnu potrebu da pravda uz težnju za zli likovi budu kažnjeni bez oprost a mogućnosti „popravka“ dok druga djeca spremno prihvaćaju oprost i „daju drugu priliku“ likovima iz bajke.

Iako složena i „teška“, djela Ivane Brlić Mažuranić nose snažne moralne pouke u kojem prevladava motiv oprost. Likovi u njezinim djelima imaju izražene karakterne osobine, a naglasak je na snazi ženskih likova te njihovoj veličini bilo da je riječ o ljubavi ili oprost. U društvu u kojem živimo, gdje je uloga žena još uvijek zanemarena ili omalovažavana, upravo njezina djela mogu služiti kao primjer postojanja ženskog lika kao "superjunaka". S obzirom na to da su u klasičnim bajkama muškarci najčešće spasitelji i

superjunaci, potrebno je kod djece od najranije dobi osvijestila činjenicu kako junaštvo nema spol već da superjunaci podjednako mogu biti i muškarci i žene.

Snaga majke, njezine ljubavi koja nema granice, žrtva vlastite sreće za sinovu sreću samo su neki od motiva koji su me ohrabрили da analiziram baš ovu bajku djece najmlađe životne dobi kako bi ovom bajkom utjecala na njihov moralni razvoj, nadograđujući se na već postavljene temelje koje su ponijeli iz kuće, ali i kako bi ih se malo korigiralo ukoliko je vidljivo da njihova svijest o oprost, ljubavi ili bilo kojem drugom moralnom aspektu ide u pogrešnom smjeru.

Svatko od nas, bilo da smo roditelji, odgajatelji trebali bi se truditi kvalitetno odgajati djecu, odnosno izgrađivati one komponente i osobine koje će tu djecu učiniti dobrim i poštenim osobama.

Literatura

1. Berk, L. E. (2008). Psihologija cjeloživotnog razvoja. Naklada slap.
2. Bettelheim, B. (2004). *Smisao i značenje bajki*. Tisak itG. Zagreb.
3. Bognar, L. (1999). *Metodika odgoja*. Pedagoški fakultet u Osijeku.
11. Brlić- Mažuranić, I. (2015). *Priče iz davnine*. Katarina Zrinski d.o.o.
4. Buon, M., Seara-Cardoso, A. i Viding, E. (2016). Why (and how) should we study the interplay between emotional arousal, Theory of Mind, and inhibitory control to understand moral cognition? *Psychonomic Bulletin & Review*, 23(6), 1660–1680. <https://doi.org/10.3758/s13423-016-1042-5> . Pristupljeno: 8 travnja 2024.
5. Crnković, M. (1980) *Dječja književnost, priručnik za studente pedagoških akademija i nastavnike*, VI izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
6. Čudina-Obradović, M. (1991). *Nadarenost: razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
7. Čudina-Obradović, M. (2003). *Igrom do čitanja: igre i aktivnosti za razvijanje vještina čitanja*. Zagreb : Školska knjiga.
8. Dahl, A., Compos, J. J. i Witherington, D. C. (2011). Emotional action and communication in early moral development. *Emotion Review* 3 (2), 147-157. <https://doi.org/10.1177/1754073910387948> . Pristupljeno: 10. travnja 2024.
9. Dujmović, M. (2006). *Storytelling as a method of EFL teaching*. *Metodički obzori: časopis za odgojno-obrazovnu teoriju i praksu*, 1 (1), 75-87
10. Družinec, V. (2016). *Transfer vrijednosti s roditelja na djecu*. <https://hrcak.srce.hr/file/262474> . Pristupljeno: 15. travnja 2024.
11. Garz, D. (2009). *Lawewnce Kohlberg- an introduction*. Barbara Budrich. <https://doi.org/10.1080/03057240.2011.619338> . Pristupljeno: 8. travnja 2024.
12. Gasser, L. i Keller, M. (2009). Are the Competent the Morally Good? Perspective Taking and Moral Motivation of Children Involved in Bullying. *Social Development*, 18(4), 798–816. <https://doi:10.1111/j.1467-9507.2008.00516.x> . Pristupljeno: 12. travnja 2024.
13. Gutzwiller-Helfenfinger, E., Gasser, L. i Malti, T. (2010). Moral emotions and moral judgments in children's narratives: Comparing real-life and hypothetical transgressions. *New*

- Directions for Child and Adolescent Development, 2010(129), 11 -31. <https://doi.org/10.1002/cd.273> Pristupljeno: 15.travnja 2024.
14. Grgić, A. (2021). *Mudrac u stoičkoj filozofiji*. <https://hrcak.srce.hr/file/411012> . Pristupljeno: 18.travnja 2024.
 15. Grgurević, I i Fabris, K. (2010), *Bajka i dijete s aspekta junaka usmenoknjiževne i filmske bajke*. Stručni rad. <https://hrcak.srce.hr/file/117137> . Pristupljeno: 22. travnja 2024.
 16. Haidt, J. (2001). The emotional dog and its rational tail: Asocial intuitionist approach to moral judgment. *Psychological Review*, 108(4), 814–834. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.108.4.814> . Pristupljeno: 16. travnja 2024.
 17. Hewstone, M. i Stroebe, W. (2003). *Uvod u socijalnu psihologiju: europske perspektive*. Naklada Slap.
 18. Hoffman, M. L. (2003). *Empatija i moralni razvoj*. Beograd: Dereta.
 19. Holvoet, C., Scola, C., Arciszewski, T. i Picard, D. (2016). Infants' preference for prosocial behaviors: A literature review. *Infant Behavior and Development*, 45, 125–139. <https://doi.org/10.1016/j.infbeh.2016.10.008> . Pristupljeno: 20. travnja 2024.
 20. Hren, D. (2008). *Utjecaj visokoškolskog obrazovanja na razvoj moralnog rasuđivanja osoba mlađe odrasle dobi*. Doktorska disertacija. Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu.
 21. Ivšić, I. (2016). *Pogansko u „pričama iz davnine“ Ivane Brlić-Mažuranić*, Diplomski rad. Pula: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti.
 22. Jin, W.Y. i Peng, M. (2020). The Effects of Social Perception on Moral Judgment. *Front. Psychol.*, 11. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2020.557216> . Pristupljeno: 12. travnja 2024.
 23. Kljajić, S. (2005). Moralni razvoj. U Petz, B. (Ur), *Psihologijski rječnik*. (str. 273-274). Naklada Slap.
 24. Kljajić, S. (2005). Altruizam. U Petz, B. (Ur), *Psihologijski rječnik* (str 273). Naklada Slap.
 25. Kohlberg, L. (1964). Development of moral character and moral ideology. *Review of Child Development Research*, 1, 383-431.
 26. Kohlberg, L. (1968). The child as a moral philosopher. *Psychology today*, 2, 25-30.

28. Kohlberg, L. (1984). *The Psychology of Moral Development: The Nature and Validity of Moral Stages (Essays on Moral Development, Volume 2)*. Harper & Row
29. Lavoie, J., Murray, A. L., Skinner, G. i Janiczek, E. (2022). Measuring morality in infancy: A scoping methodological review. *Infant and Child Development*, 31(3), e2298. <https://doi.org/10.1002/icd.2298> . Pristupljeno: 16. travnja 2024.
30. Legrand, L. (1995). *Moralna izobrazba danas*. Educa
31. Legrand, L. (2001). *Moralna izobrazba danas: ima li to smisla?* Zagreb. Educa.
32. Malti, T. i Dys, S. P. (2013). A Developmental Perspective on Moral Emotions. *Topoi*, 34(2), 453– 459. <https://doi.org/10.1007/s11245-013-9224-5> . Pristupljeno: 20. travnja 2024.
33. Malti, T. i Latzko. B. (2012). Moral Emotions. *Encyclopedia of Human Behaviour*, 644-649. <https://doi.org/10.1016/B978-0-12-375000-6.00099-9> . Pristupljeno: 20. travnja 2024.
34. Mcleod, S. (2023, August 3). Kohlberg's Stages Of Moral Development. *Simply Psychology*. <https://www.simplypsychology.org/kohlberg.html> . Pristupljeno: 12. travnja 2024.
35. Milanović, M. (2022), *Odgojno-obrazovne aktivnosti za poticanje kritičkog mišljenja kod djece predškolske dobi*. Diplomski rad. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci.
36. Ostrovsky, M., Parr, G. i Gradel, A. (1992). Promoting moral development through social interest in children and adolescents. *Individual Psychology: Journal of Adlerian Theory, Research and Practice*, 48, 218-225. <https://www.andrews.edu/~rbailey/Chapter%20one/9103690.pdf> . Pristupljeno: 20. travnja 2024.
37. Piaget, J. (1965). *The moral judgement of the child*. New York: Free press.
38. Pintarić, Ana, 2008. *Umjetničke bajke: teorija, pregled i interpretacije*, Sveučilište "Josipa Jurja Strossmayera", Filozofski fakultet, Osijek: Matica hrvatska.
39. Raboteg Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma*. Zagreb. Alineja.
40. Radovan Burja, M. (2017). *Filozofija odgoja i odgojna uloga pričanja priča o kršenju ljudskih prava*. <https://hrcak.srce.hr/file/294469> . Pristupljeno: 25. travnja 2024.

41. Rakić, V. i Vukušić, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Društvena istraživanja*, 19 (4-5 (108-109)), 771-795
42. Rijavec, M. i Miljković, D. (2006). *Tko su dobri ljudi?; Psihologija pozitivne osobe*. IEP-D2.
43. Starc, B., Čudina- Obradović, M., Plešta, A., Profaca, B. i Letica, M. (2004). *Osobine i psihološki uvjeti razvoja djeteta predškolske dobi: priručnik za odgojitelje, roditelje i sve koji odgajaju djecu predškolske dobi*. Golden Marketing- Tehnička knjiga.
44. Szentartoni, M. (1978). Moralna zrelost. *Obnovljeni život*, 33 (1), 40-54.
45. Tangney, J.P., Stuewig, J. i Mashek, D.J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 345-72. <https://doi.org/10.1146%2Fannurev.psych.56.091103.070145> . Pristupljeno: 16. travnja 2024.
46. Termini, K. A. i Golden, J. A. (2007). Moral behaviors: What can behaviorists learn from the developmental literature? *International Journal of Behavioral Consultation and Therapy*, 3(4), 477–493. <https://doi.org/10.1037/h0100818> . Pristupljeno: 20. travnja 2024.
47. Težak, D. i Čudina – Obradović, M. (2005). *Priče o dobru, priče o zlu*. Zagreb: Školska knjiga.
48. Vasta, R., Haith, M.M. i Miller, S.A. (1998). *Dječja psihologija: moderna znanost*. Naklada Slap
49. Vujčić, A. (1981). *Proturječnosti u moralnom odgoju*. Zagreb. Školska knjiga.
50. Vukasović, A. (1974). *Moralni odgoj*. Izdavačko poduzeće Liber.
51. Vukasović, A. (1991). *Obitelj i moralni razvitak mladeži*, Zagreb: hrvatski pokret za život i obitelj. <https://www.bib.irb.hr/566222> . Pristupljeno: 20. travnja 2024.
52. Vukasović, A. (1993). *Etika, moral, osobnost: moralni odgoj u teoriji i praksi odgajanja*. Školska knjiga.
53. Vukasović, A. (2010). Odgojna preobrazba u teologijskom i antologijskom ozračju. *Odgojne znanosti*, 12 (1 (19)), 97-117. <https://hrcak.srce.hr/59602> . Pristupljeno: 18. travnja 2024.
54. Williams, M. (2009). *Storytelling with Young People*. TRACS - Traditional Arts & Culture Scotland, Scottish Storytelling Centre. <https://tracscotland.org/resources/storytelling-with-young-people/> . Pristupljeno: 22. travnja 2024.

Sažetak

U radu je prikazan utjecaj čitanja bajke na moralni razvoj djeteta rane i predškolske dobi. Moralni razvoj započinje od najranije dobi. Brojni su vanjski utjecaji koji na njega utječu. Kao najvažniji ističe se uloga obitelji i odgojno-obrazovnog sustava. U radu se iznosi Kohlbergova kognitivno – razvojna teorija razvoja. Djeca rane i predškolske dobi nalaze se na predkonvencionalnoj razini moralnog razvoja. Na toj razini moral se temelji na pretpostavci da će dobra djela biti nagrađena a loša kažnjena. Istaknute su dobrobiti čitanja osima na moralni razvoj utječu i na razvoj dječje mašte, razvoj govora i razvoj kompetencija kritičkog mišljenja. Kroz analizu bajke *Šuma Striborova* djeca su upoznata s brojnim moralnim vrijednostima koja su prožeta kroz likove unutar bajke. Ističe se koncept istine, oprosta, majčine bezuvjetne ljubavi i pobjeda dobrog nad zlim.

Ključne riječi: moralni razvoj djeteta, Kohlbergova teorija, moralne vrijednosti, dobrobiti čitanja

Abstract:

This paper presents the impact of reading fairy tales on the moral development of children in early and preschool age. Moral development begins from the earliest age. Numerous external influences affect it. The role of the family and the educational system stands out as the most important. The paper presents Kohlberg's cognitive-developmental theory of development. Children in early and preschool age are at the pre-conventional level of moral development. At this level, morality is based on the assumption that good deeds will be rewarded and bad deeds punished. The benefits of reading are highlighted not only for moral development but also for the development of children's imagination, speech development, and the development of critical thinking skills. Through the analysis of the fairy tale "Stribor's Forest," children are introduced to numerous moral values embedded in the characters within the tale. The concepts of truth, forgiveness, a mother's unconditional love, and the triumph of good over evil are emphasized.

Keyword: child's moral development, Kohlberg's theory, moral values, benefits of reading

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja Marina Radić, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja, izjavljujem da je ovaj završni/diplomski rad rezultat isključivo mogega rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i literatura. Izjavljujem da ni jedan dio završnoga/diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, stoga ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga završnoga/diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 16.7.2024.

Marina Radić
Potpis

**IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOGA/DIPLOMSKOGA RADA (PODCRTAJTE
ODGOVARAJUĆE) U DIGITALNI REPOZITORIJ FILOZOFSKOGA FAKULTETA
U SPLITU**

Student/Studentica: Marina Radić

Naslov rada: **ULOGA ČITANJA BAJKI U MORALNOM RAZVOJU DJETETA RANE I
PREDŠKOLSKE DOBI**

Znanstveno područje: HUMANISTIČKE ZNANOSTI

Znanstveno polje: FILOZOFIJA (GRANA ETIKA)

Vrsta rada: DIPLOMSKI RAD

Mentor/Mentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): izv. prof. dr. sc. Marita Brčić
Kuljiš

Sumentor/Sumentorica rada (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime):

Članovi Povjerenstva (akad. stupanj i zvanje, ime i prezime): izv. prof. dr.sc. Lucijana
Armanda Šundov, dr.sc. Josip Guć

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/autorica predanoga završnoga/diplomskoga rada (zaokružite odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice potpuno odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama *Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju*, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude:

a) u otvorenom pristupu

b) dostupan studentima i djelatnicima FFST-a

c) dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6 mjeseci / 12 mjeseci / 24 mjeseca (zaokružite odgovarajući broj mjeseci).

(zaokružite odgovarajuće)

U slučaju potrebe (dodatnoga) ograničavanja pristupa Vašemu ocjenskomu radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnomu tijelu u ustanovi.

Mjesto, nadnevak: 16.7.2024.

Potpis studenta/studentice: Marina Radić

Marina Radić